

ХАРАКТЕРИСТИКИ НА КИТАЙСКАТА ПРАВНА ТРАДИЦИЯ. ОСОБЕНОСТИ НА ЗАКОНОДАТЕЛНИЯ ПРОЦЕС В КИТАЙ СЛЕД КРАЯ НА РЕПУБЛИКАНСКИЯ ПЕРИОД ДО 80-ТЕ ГОДИНИ НА ХХ В.

Нина Делимаринова

CHARACTERISTICS OF THE CHINESE LEGAL TRADITION. SPECIFICS OF THE LEGISLATIVE PROCESS IN CHINA AFTER THE REPUBLICAN ERA UNTIL 1980'S

Nina Delimarinova

Abstract: This report aims to present a brief overview of the historical and political context of the legal reform, which took place after the establishment of the People's Republic of China. It offers a short comparison between the provisions of the Constitution from 1954 and the Constitution from 1975 in an attempt to illustrate the consequences from the historical events, which serve as a base for the fundamental shift in the legal principles shaping their contents.

Key words: legal reform, People's Republic of China, formal model, informal model, Constitution from 1954, Constitution from 1975

Историята на съвременното китайско право, което познаваме днес като специфична комбинация между оригинална китайска правна традиция и разнообразни западни влияния, е последица от един сложен и криволичещ процес на израстване, белязан от бурните политически процеси, които са протичали в Китай през по-голямата част от двадесетото столетие.

Началото на модернизацията на китайската правна система започва през републиканския период, когато Националистическата партия успява да придобие контрол над по-голямата част от страната и прави опити да установи системата на т. нар. „Шест кодекса“ (六法): Конституция (1948 г.), Граждански кодекс (1929 г.), Гражданскопроцесуален кодекс (1930 г.), Наказателен кодекс (1935 г.), Наказателнопроцесуален кодекс (1928 г.) и Административен кодекс. Тези кодекси са разработени на ба-

зата на кодекси, разработени по време на династия Цин, както и от модифицирани заемки от германски, швейцарски и японски правни норми. Тя е от изключително значение за развитието на съвременното китайско право, тъй като е апогей на реформаторските усилия от началото на ХХ в., целящи да поставят правната система на Китай редом до законодателствата на най-развитите държави. Чрез нея в Китай навлизат нови и модерни правни теории и институти, които оставят незаличима следа. Установява се трайно и категорично разделение между отделните клонове на правото: публично от частно, материално от процесуално, гражданско от наказателно. Законодателно са развити и закрепени субективни права на гражданите. Закрепено е изравняването на половете пред закона.

Нейното действие обаче е изключително кратко, тъй като от 1949 г. нататък Китайската комунистическа партия (ККП) поема управлението на страната и я тласка към период на изолация, особено в отношенията си със Запада, който продължава почти четвърт век. Правната система, устроена през републиканския период, е премахната под претекста, че е наследство от един полуколониален режим. След това започва работа по налагането на правна система от социалистически тип на нейно място.

Първата стъпка в тази насока датира от февруари 1949 г., когато Централният комитет на ККП приема *Директива за отмяната на Шестте кодекса на Китайската националистическа партия и въвеждането на юридически принципи в освободените райони* (中国中央关于废除国民党六法全书和确定解放区司法原则的指示), а през септември същата година приема и *Обща програма за китайския народен консултативен политически конгрес* (中国人民政治协商会议共同纲领), която изпълнява ролята на основен закон на страната до приемането на Конституцията от 1954 г.¹ Междувременно започва мащабна кампания, насочена към формирането на нова правна система, адаптирана от съветски образец, която, освен нови закони, включва планове за преустройство на китайската правораздавателна система, превод на трудове на съветски учени в областта на правото, както и реформа в юридическото образование. Цялостното преустройство на правния ред в държавата обаче е само един отделен аспект от мащабните политически, икономически и обществени промени, които настъпват в Китай от средата на ХХ в.,² които, въпреки

¹ Zhang 2006. Zhang M. Chinese Contract Law. Martinus Nijhoff Publishers, 2006. 2

² Измежду събитията, които оказват влияние върху развитието на правната традиция в Китай в третата четвърт на ХХ в., ще бъдат споменати Движението на стотиците цветя, Големият скок напред, Културната революция, но от гледна точка на последиците, до които те водят по отношение на законодателния и правораздавателния процес.

огромното си значение, не са фокус на настоящата разработка. Те обаче дават обобщена картина на политическата и икономическата обстановка, в която се развива правната система на Китай по онова време, както и исторически контекст на поредната глава от историята на противоборството между двата традиционни модела на правораздаване, съществуващи в Китай от древността насам.

Първият от тях би могъл да бъде определен като „формален“. Той е моделът, който се уповава на позитивното право. При формалния модел правната система на държавата, изградена на основата на изрично дефинирани правни норми, които имат за задача да регулират както отношенията между членовете на общността, така и между тях и държавата и нейните органи, както и устройството и функционирането на самите държавни органи. Китайската правна традиция познава този модел още от легистките концепции за държавата и правото, датиращи преди възникването на имперски Китай преди повече от две хиляди години. Легистките идеи приемат формално установените, кодифицирани правила, наречени „фа“ (法, в превод – „закон“, „метод“) за най-съвършения обществен регулатор, който да управлява както частните, така и публичните отношения. Имперски Китай развива на базата на формалния модел наказателноправната и административноправната си системи. Опитите за законови реформи до падането на династия Цин през 1911 г., както и системата на Шестте кодекса, наложена през републиканския период, също са разработени на базата на формалния модел.

Традиционно, едновременно с него, съществува обаче и втори, „неформален“ модел. Той е основан на конфуцианските идеи за „ли“ (禮, в превод – „ритуал“ или „етикет“), които представляват моралните норми и правила за поведение, основани на традицията. Те са общовалидни правила и практики, формулирани и приети с течение на времето от общността на базата на най-добрия взаимен компромис между интересите на отделните ѝ членове. Исторически отредената роля на неформалния модел в традиционната правна система на Китай е да регулира отношенията между членовете в общността, поради това частното право е предимно обичайно и рядко кодифицирано.

Паралелното съществуване и приложение на двата модела продължава и след 1949 г., въпреки че бурните политически и социални процеси неминуемо отреждат водеща роля само на един от тях през различните периоди.

В годините веднага след основаването на Китайската народна република (КНР) се откроява тенденция за формализиране на законодателния

и правораздавателния процес. Под влияние на революционния устрем на правото е отредена ролята да бъде инструмент за изграждане на социалистическо устройство на обществото. До приемането на Конституцията от 1954 г. са приети около 150³ закона и подзаконовни нормативни акта в административна, икономическа и социалната сфера, които да бъдат нормативна основа на мащабни реформи широк кръг от въпроси, вариращи от гражданските права на лицата, семейните отношения, собствеността до устройство и правомощия на държавните институции, включително съдебната и изпълнителната власт. Работи се по окрупняването на нормативната уредба в кодекси. Паралелно се влагат усилия за развитие на юридическите професии. Към средата на 50-те години на XX век в Китай практикуват около 60 000 юристи, които работят в съдебната система, прокуратурата, както и в над 800 офиса за правни съвети, действащи под надзора на Министерството на правосъдието⁴. Венецът на тези усилия е самата Конституция от 1954 г., която съдържа редица важни принципи, предназначени да бъдат основите на правовия ред в държавата. С нея е установена рамката на държавно устройство, функциите и правомощията на отделните органи, на законодателната, изпълнителната и съдебната власт в съответствие с принципа на разделение на властите. В нея е провъзгласен принципът на равенство на гражданите пред закона и са закрепени техни права и свободи: свобода на словото, неприкосновеност на жилището и кореспонденцията, пасивни и активни избирателни права, право на лична свобода и неприкосновеност, свобода на сдружаванията и събиранията, право свободно да се избира местожителството, свобода на вероизповеданията, право на труд, право на образование, право да се подават жалби срещу злоупотреби на държавни служители и др. Конституцията е допълнена от органически закони за устройството на съдебната власт и прокуратурата.

За съжаление, реформаторският устрем в правната сфера не продължава твърде дълго след приемането на Конституцията от 1954 г. Много от правата и принципите, скрепени с нея, остават само на хартия почти четвърт век, тъй като върховният законодателен орган на държавата – Националният конгрес, приема законите, които ще уредят реализацията

³ Luney 1989: Percy R. Luney Jr., *Traditions and Foreign Influences: Systems of Law in China and Japan*, 52 *Law and Contemporary Problems* 129-150 (1989), както и в Chen 2009. L. Chen, *The Historical Development of the Civil Law Tradition in China: A Private Law Perspective*. Martinus Nijhoff Publishers, 2009. 174.

⁴ Zimmerman, 2014. Zimmerman, J. M. *China Law Deskbook*, ABA Book Publishing, 2014. 52, както и в Luney 1989: Percy R. Luney Jr., *Traditions and Foreign Influences: Systems of Law in China and Japan*, 52 *Law and Contemporary Problems* 129-150 (1989)

им на практика чак след около двадесет години. Това се дължи главно на бурната политическа обстановка в страната към края на 50-те години на XX в. Периодът е белязан от прекратяването на отношенията между КНР и СССР през 1957 г. и политическите репресии, произтичащи от събитията, свързани с инициативата „Движение на стотиците цветя“ (白话运动).

Движението на стотиците цветя е инициатива на ККП, която поощрява гражданите да съобщят и протестират срещу несправедливи действия и злоупотреби, извършени от ККП по време на революцията, както и да дадат предложения за подобряване на революционната дейност. Няколко месеца по-късно тази кампания има ужасяващи последици, тъй като е използвана от ръководството на партията, за да накаже хора, които са изразили възгледи, считани за антиреволюционни или подкрепящи буржоазни идеи. Това води до мащабно прочистване на членове на партията, измежду които има и представители на юридическите професии: магистрати, прокурори, учени и т.н. Осъдени са възгледите на юристите, подкрепящи идеята за реформа на правната система по западен образец, както и на много от тези, които са работили по установяването на социалистическия модел правна система, особено след формалното прекратяване на близките отношения между КНР и СССР. Това в крайна сметка води до официално закриване на Министерството на правосъдието през 1959 г. заедно принадлежащите нему структури, регулиращи юридическите професии, ограничаване на ролята на съдилищата в правораздаването само до най-тежките правонарушения, както и изявена тенденция за прехвърляне на функциите на обвинението от органите на прокуратурата към полицията и изпълнителната власт⁵.

Тези фактори предопределят залеза на формалния модел на правната система и постепенно нарастващата роля на неформалния през 60-те години на XX в., тъй като що се отнася до функционирането и управлението на държавата, то се извършва чрез решения и заповеди на комитетите на ККП на местно и национално ниво, чиито усилия са концентрирани в изграждането на Китай като социалистическа държава с планова икономика. Формалната законодателна дейност е почти прекратена, функциите на съдилищата в сферата на правораздаването са силно ограничени за сметка на увеличаване на правомощията на органите на изпълнителната власт или поощряване на използването на неформални методи за решаване на граждански спорове вътре в общността (например – медиация).

⁵ Виж Luney 1989: Percy R. Luney Jr., Traditions and Foreign Influences: Systems of Law in China and Japan, 52 Law and Contemporary Problems 129-150 (1989)=

Тенденциите за засилване на ролята на неформалния модел се запазват през 60-те и поради други две изключително важни исторически събития, които предопределят по-нататъшното развитие на обществените отношения и правото. Едното е познато под името „Големият скок напред“ (大跃进), а другото – „Културната революция“ (文化大革命).

Големият скок напред е мащабна национална кампания, развита между 1958 г. и 1961 г., целяща ускоряване на икономическото развитие, бързо развитие на промишлеността и селското стопанство, за да се превърне Китайската народна република от аграрна в развита индустриална страна. Тя представлява 5-годишна икономическа програма, според която малките земеделски колективи се сливат в големи народни комунни и много селяни са изпратени да работят по големи инфраструктурни проекти или по добива на желязо и стомана. Отклоняването на работна сила от земеделието в индустрията, комбинирано с природни бедствия и рекордно ниски добиви от реколтите за периода, както и влошаването на отношенията със СССР, който спира да предоставя на Китай нови технологии и специалисти, нанася тежки сериозни поражения на икономиката, довежда до демографски срив и най-тежкия глад в историята на модерен Китай. През 1962 г. комуните са разпуснати и кампанията е прекратена.

Второто важно историческо събитие – Културната революция, е масово социално културно движение, което се развива в периода от 1966 г. до 1976 г. То цели чрез непрестанна и жестока класова борба да отстрани от обществото и редиците на ККП либерални буржоазни елементи, които възпрепятстват развитието на Китай като комунистическа държава, понеже работят за възвръщането на капиталистическия строй. То е основано от ръководството на ККП, което чрез него се стреми да укрепи властта си сред партията и обществото след неуспеха на „Големия скок напред“. Пропагандната машина на държавата е впрегната в популяризиране на идеите на движението и с течение на времето то набира подкрепа сред всички слоеве на обществото: интелигенцията, градското и селското население, работниците. В резултат на революцията в продължение на няколко години Китай е обхванат от масови сблъсъци, университети и училища затварят врати, закрити са всички правни факултети в страната и официално юридическата професия престава да съществува. Практикуващите юристи, които не са засегнати от репресиите и безредиците, са принудени да изоставят професиите си и да се преквалифицират.

Официално краят на Културната революция е обявен през 1969 г., но отрицателните последици от нея се усещат години наред, на практика до смъртта на ръководителя на ККП, Мао Дзедун, през 1976 г. Кар-

тината на обществото след Големия скок напред и Културната революция илюстрира нагледно причините, поради които след приемането на Конституцията от 1954 г. години наред нормалният законотворчески и правораздавателен процес в страната е силно затруднен. Влиянието на Културната революция е осезаемо и в най-важния документ, приет в този период от националния конгрес – Конституцията от 1975 г. Тя съдържа едва 30 члена, за разлика от 106 члена на Конституцията от 1954. Разпоредбите ѝ изрично утвърждават ръководната роля на ККП в държавата. Липсва принципът на разделение на властите. Националният конгрес, върховният законодателен орган, е под ръководството на ККП. Конгресът избира Държавния съвет (изпълнителната власт) и формира органите на съдебната власт. Липсват изрични правила за мандата на органите на изпълнителната власт. Прокуратурата е премахната и функцията на държавно обвинение е прехвърлена към органите на полицията. Само 3 члена са посветени на правата и свободите на гражданите, за разлика от 14 при предходната конституция. Липсва разпоредбата, провъзгласяваща равенството на гражданите пред закона, също и правото за свободен избор на местожителство, както и правото на справедлив процес и защита. Добавена е разпоредба, разрешаваща извършването на арест от органите на полицията, без предварителна съдебна санкция, както и разпоредба (чл. 26), обвързваща правата и свободите на гражданите с подкрепа на социалистическия строй и ръководство на партията.

Конституцията от 1975 г. действа само 3 години, след което е заменена с нов основен закон, който е много по-близък до духа на реформаторските идеи от 50-те години, отколкото до безразсъдния революционен устрем на 60-те. Краят на 70-те и началото на 80-те години на ХХ в. бележат епохата на бавното и трудно отваряне на Китай към света и модернизирването на неговата икономика и право. Би било лесно от висотата на нашето познание за новия и бляскав Китай да погледнем осъдително към възходите и паденията на историята, но същевременно не бива да забравяме, че всяка една стъпка от миналото е необходима и незаменима брънка от веригата, която го свързва с настоящето и бъдещето, както и че всяко достижение на новите поколения, стъпва на опита и грешките на предходните. Така че, независимо че въплъщават различни идеи и нерядко противоречиви принципи, законите на модерен Китай дължат точно толкова на законите на Цин Шъхуан, колкото на конфуцианския морал и етика и на идеите на целеустремените реформатори на ХХ в. Модерен Китай не би бил такъв, какъвто е без тях.

Библиография

Chen 2009: L. Chen, *The Historical Development of the Civil Law Tradition in China: A Private Law Perspective*. Martinus Nijhoff Publishers, 2009.

Leng 1977: Shao-Chuan Leng, *The Role of Law in the People's Republic of China as Reflecting Mao Tse-Tung's Influence*, 68 *J. Crim. L. & Criminology* 356 (1977).

Luney 1989: Percy R. Luney Jr., *Traditions and Foreign Influences: Systems of Law in China and Japan*, 52 *Law and Contemporary Problems* 129-150 (1989).

Zhang 2006: Zhang M. *Chinese Contract Law*. Martinus Nijhoff Publishers, 2006.

Zimmerman 2014: Zimmerman, J. M. *China Law Deskbook*, ABA Book Publishing, 2014.